

นวัตกรรมสังคม : ลักษณะ กระบวนการและรูปแบบในด้านต่างๆ

ทวิภัทร บุณชริกสวัสดิ์ เขียน¹

“...คนเรานั้นจะต้องมี นวัตกรรม คือ ต้อง innovative หรือต้องรู้จักสร้างสรรค์ ต้องมีความพร้อมที่จะก้าวไปข้างหน้า ปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลก แต่ว่าก็ต้องสามารถปรับโลกให้เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นอยู่หรือความพอใจความสบายของตัวเองเหมือนกัน ต้องแก้ปัญหาด้วยความคิด พอทางหนึ่งตันก็ต้องหาทางใหม่ ไม่อ้อมมืออเท้า ยิ่งในภาวะวิกฤติ ยิ่งต้องการนวัตกรรม ซึ่งไม่เฉพาะแต่นวัตกรรมทางเทคโนโลยีเท่านั้น แต่เป็นนวัตกรรมของ ทั้งระบบโดยรวม ตั้งแต่สังคม เศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรม...”

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ลักษณะความหมายของนวัตกรรมสังคมที่ยอมรับกันทั่วไปนั้น **องค์กรนาชาติว่าด้วยนวัตกรรมสังคม** ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่าหมายถึง “ความสามารถที่จะสร้างสรรค์พฤติกรรมทางสังคมที่แตกต่างไปจากพฤติกรรมแบบเดิมๆ ทั้งในระดับบุคคลและระดับที่เป็นวิชาชีพ โดยเน้นที่ความสามารถในการปรับเปลี่ยนบทบาท (Role Transformation) และความสามารถที่จะสร้างคุณูปการต่อการปรับเปลี่ยนสถาบัน (ทางสังคม) (International Forum for Social Innovation, 2007) James Taylor เสนอว่านวัตกรรมสังคม คือ “รูปแบบที่ปรับปรุงแล้วของการกระทำและวิธีการใหม่ๆในการลงมือทำสิ่งต่างๆ” (Wilmot, 2003: 22) นอกจากนี้ Geoff Mulan ให้ความหมายว่าหมายถึงกิจกรรมและบริการเชิงนวัตกรรมต่างๆที่ (1) มีแรงจูงใจที่จะมุ่งสนองความต้องการของสังคมและ (2) โดยส่วนมากได้รับการพัฒนาและแพร่กระจายโดยองค์การที่มีความมุ่งหมายเพื่อสังคมเป็นด้านหลัก (Mulgan, Tucker, Ali, and Sanders, 2007: 8)

ลักษณะของนวัตกรรมสังคมตามความคิดของ Mulgan นั้นต้องประกอบไปด้วย (1) การเป็นรูปแบบที่ประกอบขึ้นใหม่หรือรูปแบบผสมขององค์ประกอบที่มีอยู่มากกว่าที่จะเป็นสิ่งใหม่แท้ๆ (2) เมื่อนำไปปฏิบัติจริงจะต้องตัดข้ามขอบเขตขององค์การภาคส่วนหรือข้ามสาขาวิชา (3) ก่อให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ระหว่างปัจเจกหรือกลุ่มที่เคยแยกกันอยู่ซึ่งมีผลสะท้อนอย่างมากต่อผู้เกี่ยวข้อง (Mulgan, Tucker, Ali, and Sanders, 2007: 34-35)

เราอาจกล่าวได้ว่า นวัตกรรมทางสังคมนั้นเป็นการพยายามตอบสนองความต้องการของสังคมด้วยสิ่งใหม่ๆที่มาจากกระบวนการคิดและลงมือแก้ปัญหาเพื่อทำให้สังคมดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเชิงรูปธรรมหรือนามธรรม โดยอาจเป็นการแก้ปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญหรือพัฒนาปรับปรุงสังคมให้ดียิ่งขึ้นก็ได้ นอกจากนั้นนวัตกรรมยังต้องเกิดขึ้นบนฐานของแรงจูงใจทางสังคม มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว โดยที่ส่วนสำคัญหนึ่งที่เกี่ยวพันกับนวัตกรรมสังคมอย่างแยกไม่ออก ก็คือ “การเป็นสิ่งใหม่” (Newness) แต่เนื่องจากนวัตกรรมสังคม มีลักษณะโดยทั่วไปที่ไม่อาจวัดคุณค่าเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนนักโดยเปรียบเทียบกับนวัตกรรมในด้านอื่นๆ ซึ่งอิงอยู่กับบริบท (Context) ของพื้นที่นั้นๆเป็นสำคัญ นวัตกรรมที่มีประโยชน์มากในสังคมหนึ่งๆ

¹ นักจัดการความรู้และพัฒนา มูลนิธิวิจัยไวยาย (why i why Foundation)

y o u t h • c a p a b i l i t i e s • c r e a t e • s o c i a l • i m p a c t

ก็อาจจะไม่มีคุณค่าใดๆเลยในอีกสังคมหนึ่งก็เป็นได้ ดังนั้น สิ่งที่ชอบอยู่ภายใต้ความใหม่อีกชั้นหนึ่งก็คือการ
สร้างประโยชน์ของนวัตกรรมสังคมนั้นๆต่อบริบทเป็นสำคัญที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกให้เกิดขึ้น
ได้จริง ซึ่งแก่นแกนเป็นไปในทางเดียวกันกับการแบ่งประเภทนวัตกรรมที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท
ใหญ่ๆ คือ 1.ประเภทนวัตกรรมแบบเปลี่ยนแปลงทีละน้อย (Incremental Innovation) และ 2.แบบ
เปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง (Radical Innovation)

นวัตกรรมประเภทแรกจะเน้นถึงการเกิดขึ้นของนวัตกรรมที่เป็นการต่อเติมเสริมแต่ง ปรับปรุงขึ้นจาก
ฐานของสิ่งที่มีอยู่แล้วหรือสิ่งในบริบทนั้นๆให้มีคุณค่าได้มากขึ้นหรือสามารถสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นแก่บริบทได้
มากขึ้น ในแง่นี้รวมถึงการนำสิ่งที่เคยสร้างคุณค่าเชิงบวกให้แก่บริบทให้แก่พื้นที่หนึ่ง มาก่อนเข้ามาในอีกบริบท
พื้นที่หนึ่งที่ยังไม่เคยสัมผัสนวัตกรรมนั้นๆด้วยก็ได้หากสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อนำมาปฏิบัติใน
บริบทดังกล่าว

สำหรับกระบวนการของการเกิดนวัตกรรมสังคม โดยทั่วไปแล้ว ในขั้นแรกเราสามารถแบ่งในเชิง
“ที่มา” ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) เกิดจากการวางแผนโดยภาครัฐ (2) เกิดจากปัจเจกชน ผู้ประกอบการหรือ
องค์กรไม่แสวงกำไร (3) เกิดขึ้นจากบริบทนั้นๆขึ้นมาเองโดยธรรมชาติ

การเกิดขึ้นของนวัตกรรมสังคมในลักษณะแรกจะอยู่ในรูปของนโยบายสาธารณะใหม่ๆหรือเป็นการ
ริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆขึ้นมาโดยมุ่งที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สร้างผลกระทบแก่สังคมขึ้นอย่าง
ชัดเจน หรืออาจเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดการสร้างนวัตกรรมสังคมขึ้นด้วยการจัดหาและกระจายทรัพยากรที่มี
ความจำเป็นในการสร้างสรรค์นวัตกรรมให้แก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน เทคโนโลยี องค์กรความรู้ต่างๆ

การเกิดขึ้นของนวัตกรรมในอีกลักษณะหนึ่งก็คือการเกิดขึ้นจากภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐ อาทิเช่น
“ผู้ประกอบการสังคม” (Social Entrepreneur) ที่สร้างสรรค์นวัตกรรมขึ้นจากทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่เพื่อสร้าง
ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในบริบทนั้นๆ และมีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนการดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์
ด้วยตนเอง โดยมีลักษณะสำคัญของกระบวนการในบริบทนั้นๆ (Dees, 1998) ได้แก่ (1) มีการสร้างหรือรักษา
ไว้ซึ่งคุณค่าของสังคม (2) เล็งเห็นและผลักดันโอกาสใหม่ๆที่จะสามารถเข้าไปดำเนินการได้โดยไม่ล้มเลิก
กลางคัน (3) เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างนวัตกรรมและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (4) ลงมือทำอย่างมุ่งมั่น
จริงจังแม้ว่าจะมีข้อจำกัดในเชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (5) ต้องรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้ได้รับ
ผลกระทบต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยผู้ประกอบการสังคมนั้นค่อนข้างมีความได้เปรียบภาครัฐในแง่ที่อยู่ใกล้ชิดกับ
พื้นที่ จึงสามารถเข้าไปออกแบบนวัตกรรมสังคมที่จะไปพัฒนาหรือแก้ปัญหาได้ตรงจุดและมีความชัดเจน
ถูกต้องแม่นยำมากกว่า

ลักษณะการเกิดขึ้นของนวัตกรรมในประการสุดท้ายอันได้แก่ เกิดขึ้นจากบริบทนั้นๆขึ้นมาเองโดย
ธรรมชาตินั้น โดยทั่วไปจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเล็กๆน้อยๆของคนจำนวนมาก (Alakeson,
Aldrich, Goodman, Jorgensen, and Miller, 2003: 77) หัวใจสำคัญของกระบวนการนี้อยู่ที่ “ปฏิสัมพันธ์”
(Interaction) โดยปฏิสัมพันธ์ต่างๆ อาทิเช่น ระหว่างคนกับคน องค์กรกับองค์กร หรือกระทั่งการผสมกัน
ของความคิดในรูปแบบที่มีความแตกต่างกัน ที่ทำให้เกิดแบบแผนเชิงการกระทำ (Habits) นั่นก็คือมีความ
ต่อเนื่องของปฏิสัมพันธ์ลักษณะเดิมแต่ก็มีศักยภาพบางอย่างที่จะก่อให้เกิดการแปลงรูป (Transformation)
ขึ้นมาได้ ซึ่งจะเป็นการแปลงสภาพแบบค่อยเป็นค่อยไปหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วก็ได้ โดยลักษณะของ
กระบวนการนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการ ตอบสนองอย่างเป็นไปเอง (Spontaneous) โดยรูปแบบของการ
เปลี่ยนแปลงของปฏิสัมพันธ์ที่มีการแปลงรูปนี้เป็นเรื่องยากที่จะคาดการณ์ล่วงหน้าได้ ไม่อาจตั้งใจควบคุม

y o u t h • c a p a b i l i t i e s • c r e a t e • s o c i a l • i m p a c t

กำหนดได้อย่างชัดเจนได้ แต่เป็นการบังเกิด (Emergence) ขึ้นเองจากเงื่อนไขปัจจัยที่มีความเหมาะสมในบริบทของปฏิสัมพันธ์นั้นๆ

สำหรับในแง่ของ “ขั้นตอน” ของกระบวนการสร้างนวัตกรรมโดยรวมนั้น ได้มีการสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการสร้างนวัตกรรมสังคมในภาคส่วนต่างๆทั่วโลก (Murray, Mulgan and Caulier-Grice, 2008) พบว่า ขั้นตอนกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมนั้น ก็ได้แก่

1. การเกิดแรงบันดาลใจและแรงขับเคลื่อนจากภายใน เป็นพลังเชิงบวกที่มักมาจากแรงบันดาลใจจากปัญหาหรือโจทย์ทางสังคมต่างๆ เข้ามาเป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลหรือกลุ่มต้องการจะเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมนั้นๆ หรืออาจจะมาจากการค้นพบองค์ความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆขึ้นก่อน แล้วจึงนึกถึงการนำไปประยุกต์ใช้กับงานภาคสังคม
2. การระดมความคิดเห็นในการเสนอทางออก หลังจากทำความเข้าใจปัญหาได้ชัดเจนพอสมควรแล้ว ก็จะเป็นช่วงการนึกถึงข้อเสนอที่มีความแตกต่างไปจากเดิม โดยจะเน้นกระบวนการระดมสมองและการเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภาคส่วนต่างๆ
3. การทดลองความคิด เป็นช่วงเวลาของการนำไปใช้จริงของไอเดีย และพยายามสำรวจผลกระทบที่เกิดขึ้น
4. การทำให้ยั่งยืน นับเป็นช่วงที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการมองในระยะยาวเพื่อหาวิธีทำให้นวัตกรรมนั้นๆสามารถคงอยู่ได้ต่อไป เช่น แหล่งทุนช่องทางใหม่เพื่อมาสนับสนุน การระดมคนเข้ามาทำงาน หรืออาจเลยไปถึงขั้นเกิดข้อเสนอนโยบายก็ได้
5. การขยายผลให้เกิดในระดับที่กว้างขึ้น นวัตกรรมที่ประสบความสำเร็จมักจะขยายตัวไปในวงกว้าง และอาจสร้างรายได้ในขั้นนี้ โดยผู้สนับสนุนหรือรัฐมีบทบาทสูงที่จะช่วยให้เกิดการแพร่หลายของนวัตกรรม เช่น ผ่านภาคีความร่วมมือระหว่าง เอกชน-รัฐหรือท้องถิ่น
6. สร้างการเปลี่ยนแปลงระบบ จุดมุ่งหมายของนวัตกรรมสังคมทุกรูปแบบนี้คือความคิดหรือกระบวนการที่สืบเนื่อง สามารถนำไปก่อให้เกิดรูปแบบความคิดหรือการกระทำทางสังคมใหม่ๆหรือการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการทัศน์และกรอบคิด

จากขั้นตอนดังกล่าว จะเห็นว่าขั้นต่างๆจะมีกิจกรรมหลายๆอย่าง เช่น ทั้งการวิเคราะห์ ออกแบบ และพัฒนาแนวคิดหลัก ซึ่งในขั้นตอนนี้ การมีความคิดจุดประกายในเบื้องต้น การระบุปัญหา การพิจารณาทางเลือกในการแก้ปัญหาในหลายวิธี หรือลองผิดลองถูกในการปฏิบัติ พยายามทำให้แนวทางของนวัตกรรมสังคมที่คิดขึ้นนั้นมีความมั่นคงชัดเจน มีการแพร่ขยายผลนวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้น หรือการสร้างระบบขึ้นมาจัดการนวัตกรรมสังคมนั้นเพื่อจัดหรือลดอุปสรรคในการที่จะทำให้ผู้คนสามารถได้รับรู้หรือเข้าถึงนวัตกรรมสังคมดังกล่าว โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขเชิงสังคมบางอย่าง เช่น รูปแบบการจัดการหรือเทคโนโลยีที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างได้ผล เป็นต้น

ขั้นตอนกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมนั้นไม่ได้ดำเนินการในลักษณะเป็นเส้นตรงที่เป็นขั้นเป็นตอนในลักษณะนี้เสมอไป แต่ก็อาจมีการดำเนินการในลักษณะย้อนกลับของขั้นตอนต่างๆเหล่านี้ได้เช่นกัน (Murray, Mulgan and Caulier-Grice, 2008)

y o u t h • c a p a b i l i t i e s • c r e a t e • s o c i a l • i m p a c t

ในท่ามกลางความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการพัฒนาต่างๆของโลกสมัยใหม่ที่นำมาซึ่งความสะดวกสบายหลายอย่างที่เราได้สัมผัสกันทุกวันนี้ น่าสนใจอย่างยิ่งว่าในอีกด้านหนึ่งมนุษย์กลับยังคงต้องเผชิญกับปัญหานานับประการที่เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ไม่ว่าจะเป็นด้านความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสังคม ความขัดแย้งทางการเมืองวัฒนธรรม หรือปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังถูกทำลายอย่างหนักขึ้นทุกที ปัญหาเหล่านี้มีความสลับซับซ้อนเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ ดังนั้นถ้าหากวิธีการจัดการกับปัญหาต่างๆที่เราากำลังเผชิญอยู่ยังคงย่ำอยู่กับที่ในการทำความเข้าใจหรือในชั้นปฏิบัติ ก็คงไม่อาจที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆได้อย่างเต็มศักยภาพแท้จริงที่เรามีอยู่ ดังนั้นก็ควรที่จะต้องอาศัยหัวใจสำคัญที่จะสร้างสรรค์แนวทางการแก้ปัญหาสังคมหรือยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนให้ดีขึ้นได้ ซึ่งความพยายามดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปนั้น ก็คือการร่วมกันสร้าง “นวัตกรรมสังคม” (Social Innovation) ให้เกิดขึ้นนั่นเอง

y o u t h ● c a p a b i l i t i e s ● c r e a t e ● s o c i a l ● i m p a c t

รายการอ้างอิง

Alakeson et al. 2003. **Social Responsibility in the Information Society**. Retrieve from:
http://www.digitaleu.org/uploadstore/theme_reports/social_report.pdf

Mulgan G., Tucker S., Ali R., and Sanders, B. 2007. **Social Innovation: What Is It, Why It Matters, and How It can be Accelerated**. Retrieve from
<http://www.youngfoundation.org/publications/reports/social-innovation-what-it-why-it-matters-how-it-can-be-accelerated-march-2007>

Murrey, R., Mulgan, G., and Caulier-Grice, J. 2008. **Generating Social Innovation: Setting an Agenda, Shaping Methods and Growing the Field**. Retrieve from
<http://www.socialinnovationexchange.org/node/1167>

Wimot, T. M. 2003. **The Dynamics of Visioning and Social innovation: A Grounded Theory Study of the Impact of Appreciative Inquiry in Sustaining Long-Term Organizational Change**. Doctoral Dissertation, Case Western Reserve University.